

KULTURMINNEPLAN FOR FEDJE KOMMUNE 2019-2024

Innhald

Forord av ordførar	2
Innhald	2
1. Innleiing.....	3
1.1. Kva er eit kulturminne?	3
1.2. Formål: Kva skal vi med ein kulturminneplan?.....	4
1.3. Viktige aktørar.....	4
1.4. Planprossessen.....	4
2. Nasjonale, regionale og lokale mål og rammar for kulturminneplanen	5
2.1. Nasjonale mål og føringar.....	5
2.2. Regionale mål og føringar.....	6
2.3. Lokale mål.....	7
2.4. Freding og vern	8
3. Fedje gjennom tidene – ei historisk skildring.....	10
3.1. Den eldste historia	10
3.2. Frå middelalder til industrialderen	11
3.3. Fiske og fangst på 1900-talet	13
3.4. Den andre verdskrigen	13
3.5. Etterkrigstida og slutten på industriepoken	14
4. Kjende kulturminne og –miljø	15
4.1. Hellisøy Fyr.....	15
4.2. Kræmmerholmen	17
4.3. Krigsminne i Vidnappen	19
4.4. Andre kulturminne på Fedje, bygningar	21
4.5. Fedje kyrkjestad	31
4.6. Sildevågen.....	33
4.7. Stormark -Storavatnet	33
4.8. Fagervollen /Gravfelt.....	34
4.9. Skipsvrak utanfor Fedje	35
4.10 Kystlyngheia – ein viktig naturtype i kulturlandskapet	36
Liste over brukte kjelder:	36
6. Handlingsdel	37
6.1. Prioritering av kulturminne på Fedje i planperioden 2019-2024	37
6.2. Prioritering av kulturminne på Fedje i tolv punkt:.....	37
6.3. Handlingsplan for perioden 2019-2024.....	39
Vedlegg:.....	41

1. Innleiing

1.1. Kva er eit kulturminne?

Kulturminne er spor etter menneska sine liv og deira virke frå nær eller fjern fortid. Alt frå kvalharpunar og – kanonar til ein attgrodd beitemark og ei løe i forfall fortel om levde liv på øya vår i havgapet. Med tida vert mange av fortida sine spor sakte, eller brått, viska ut. Ein kulturminneplan kan vera ein god reiskap for å vidareføra viktig kulturarv og nytta kulturarven som ein ressurs.

Kulturminneverdiar kan sorterast i tre ulike kategoriar: Kulturminne, kulturmiljø og kulturlandskap. *Kulturminne* vert etter kulturminnelova §2 definert som «*alle spor etter menneskelig virksomhet i vårt fysiske miljø, herunder lokaliteter det knytter seg historiske hendelser, tro eller tradisjon til*». Definisjonen i kulturminnelova tek omsyn til dei handfaste kulturminna, og særleg dei som står støtt planta på bakken eller i sjøbotnen. Lause kulturminne treff vi på vel så ofte. Då snakkar vi om gjenstandar, fotografi, film m.m. Vi har òg uttrykk for kultur og tradisjon som er munnlege eller knytt til praksis. Immaterielle kulturminne inkluderer mellom anna historieforteljing, lokale mattradisjonar, stadnamn, lokale ord og uttrykk, song og dans, m.m. Om vi sluttar å nytta eller praktisera desse kulturelle uttrykka, går dei i gløymeboka og døy, med mindre me har ein måte å registrera dei på i eit handfast medium.

Fedje kyrkje, med skilt laga av skuleborn og ungdom ved Fedje skule

Historiske naust, hus, steingardar, torvtakingshol og anna fortel ikkje heile historia aleine. Dei inngår gjerne i *kulturmiljø* – område som set kulturminna inn i ein større heilskap eller samanheng (kulturminnelova §2). Eit freda eller verneverdig hus kan t.d. ha uthus og installasjonar som fortel oss

noko meir om bruken av huset. *Kulturlandskap* er naturtypar som har blitt til gjennom menneskeleg påverknad, og som berre kan oppretthaldast gjennom stendig menneskeleg aktivitet. Ofte er denne aktiviteten knytt til landbruket. Slåttemark og kystlynghei er døme på naturtypar i kulturlandskapet. Desse to naturtypane er truga og står i fare for å forsvinna om ein ikkje handlar.

1.2. Formål: Kva skal vi med ein kulturminneplan?

Kulturminneplanen er ein overordna plan for korleis Fedje kommune skal arbeide aktivt dei neste fem åra, for å sikre fortida for framtida.

I samfunnsdelen til kommuneplanen (2012-2024) står det:

Kulturminne:

- Ta vare på historiske gjenstandar og opplevingar. Museumstanken / tilhald / hus.
- Krigsminne. Skilting og tilrettelegging for denne delen av vår nære historie.
- Historielag / båtlag

Kulturarven vår er noko vi har arva frå tidlegare generasjonar. Kulturarven vår er også noko vi ønskjer at framtidige generasjonar skal kunne arve frå oss. Kulturminne er ikkje ein fornybar ressurs. Difor er det naudsynt å ta vare den kulturarven vi har, og planleggje korleis dette best kan gjerast.

Kulturminneplanen skal fungere som eit styringsverktøy for korleis kulturminne i Fedje kommune skal takast hand om. Det har aldri tidlegare vore gjennomført eit tilsvarande planarbeid som kulturminneplanen i Fedje kommune.

1.3. Viktige aktørar

Lokale aktørar er ein viktig ressurs i arbeidet for å ta vare på kulturminne. Skal ein sikre at kulturminneplanarbeidet i størst mogleg grad nyttar sitt potensiale som ressurs for kunnskap, oppleving, næringsutvikling og samfunnsutvikling er ein nøydd til å sikra ein god lokal forankring.

Ei viktig oppgåve for Fedje kommune er å sikra medverknad frå frivillige lag, som Fedje historielag, organisasjonar, engasjerte einskiltmenneske, myndigheiter og fagmiljø. Vi vil vera særskilt merksam på å sikra medverknad frå eigarar og grunneigarar som rår over viktige kulturminne. Dialog og samarbeid vil vere naudsynt gjennom heile femårsperioden. Riksantikvaren og Hordaland fylkeskommune peikar på kor viktig det er og har vore å sikra stor lokal medverknad i planprosessen. Medverknad er òg eit lovbunde krav til planlegging etter §5-1 i plan- og bygningslova (pbl.).

1.4. Planprosessen

Kulturminneplanarbeidet har følgd planprosessen for kommunedelplanar etter plan- og bygningslova (§§11-12 til 11-15).

Planarbeidet vart organisert med ei styringsgruppe (formannskapet) og ei arbeidsgruppe. Gruppa fekk følgjande mandat av formannskapet i april 2016:

Arbeidsgruppa skal «gjere verdivurderingar, prioritere kulturminne og arbeida fram konkrete mål til handlingsdelen i kulturminneplanen. Dei måla ein kjem fram til skal vere så praktisk retta som mogleg er, gjerne slik at ein kan prisfeste dei.»

Det vart innleidd fagfolk til å gjera ei verdivurdering av objekta i SEFRAK-registeret og å kartfeste krigsminna i Vidnappen og Hesthaugen (sjå vedlegg 1). Fagfolk gjorde og ein ei synfaring av registrerte arkeologiske kulturminne, og gjorde ei vurdering av dei som har uklar vernestatus (sjå vedlegg 2).

Ferdigstilling av plan har vore forsinka og difor er tidsramma i arbeidsgruppa si utredning til kommunen endra.

1.5. Fylkeskommunalt tilskot og vilkår

Fedje kommune søkte Hordaland fylkeskommune om stønad til kulturminneplanarbeid i 2014. Kommunen fekk i juni 2014 løyving på kr. 100 000. I 2015 fekk kommunen ei tilleggsløyving på same sum. Desse midlane skal nyttast til planarbeid, og det er også andre vilkår for løyvinga som kommunen må forholde seg til. Det vert stilt krav om:

- Plan for gjennomføring av registreringar og kulturminneplan
- Politisk vedtak om utarbeiding av kommunedelplan for kulturminne
- Innlegging av prioriterte kulturminne i kommunen i Askeladden (elektronisk database for forvaltning og forskarar innan kulturminnefeltet)
- Rapportering til fylkeskommunen om utført arbeid til fastsette datoar

Som tidlegare nemnt er nokre av desse midlane nytta til å hyra inn fagfolk til å skaffa oversikt over kjende kulturminne i kommunen, og gjere verdivurderingar av delar av kulturminna.

2. Nasjonale, regionale og lokale mål og rammar for kulturminneplanen

2.1. Nasjonale mål og føringar

Nasjonal politikk for kulturminne og –miljø høyrer til under miljøvernpolitikken, og nasjonale miljømål kjem årleg i Proposisjon til Stortinget 1 S frå Klima- og miljødepartementet. Samtlege mål, med indikatorar og status for dei ulike resultatområda (herunder «*Verdifulle kulturminne og kulturlandskap*») finn ein på www.miljostatus.no.

Innan 2020 skal ei rekkje nasjonale mål vere nådd:

- Oversikter over verneverdige kulturminne og –miljø i kommunane skal på plass og gje grunnlag for å prioritera utval
- Tapet av verneverdige kulturminne og –miljø skal minimerast
- Prioriterte utval av automatisk freda og andre arkeologiske kulturminne, samt freda bygningar, anlegg og fartøy skal ha eit ordinært vedlikehaldsnivå
- Representative utval kulturminne og –miljø skal vera vedtaksfreda innan den tid.

I tillegg dekkjer dei nasjonale målsettingane kulturlandskapet med artsmangfald:

- Mangfaldet av naturtypar i kulturlandskapet skal takast vare på eller verte gjenoppretta, og eit representativt utval skal verte verna.
- Artsmangfaldet i kulturlandskapet skal oppretthaldast og skjermast frå framande organismar som kan skade naturmangfaldet.

I Norsk raudliste for naturtypar (2011) er kystlyngheia - ein av dei tre truga naturtypene i kulturlandskapet i Norge – sterkt truga. I 2015 fekk kystlynghei status som *utvald naturtype*¹, og det vart utarbeidd ein nasjonal handlingsplan. Statusen gjer ikkje vern, men sender eit signal til forvaltninga i kommunane om å ta ekstra omsyn til naturtypen. I Fedje kommune er kystlyngheia ein viktig og utbreidd naturtype, men ho er truga mellom anna av attgroing.

Det er også gitt føringar frå nasjonalt hald om kulturminneplanen. Desse føringane er mellom anna innføringa av plan- og bygningsloven(2008) der det vart vedtatt at eit dokument med nasjonale forventningar til regional og kommunal planlegging skulle verta utarbeidd kvart fjerde år. Gjeldande dokument er frå 2015, og er delt i tre kapitlar: «*Gode og effektive planprosessar*», «*Berekraftig areal- og samfunnsutvikling*» og «*Attraktive og klimavennlege by- og tettstadsområde*». I dei to siste kapitla finn ein forventningar frå regjeringa knytt til kulturminne og –miljø. Regjeringa forventar at:

- «[...] kommunane identifiserer viktige verdier av naturmangfald og landskap, friluftsliv, kulturminne og kulturmiljø, og tek omsyn til desse i [...] kommunale planar. Den tilgjengelege kunnskapen blir teken aktivt i bruk, og ein trekkjer fram og tek omsyn til dei samla verknadane» (s. 17).
- «[...]kommunane har ein aktiv og heilskapleg sentrumspolitikk for å skape eit godt og levande bymiljø. [...] Arkitektur, kulturminne, landskapsverdier, vatn og grønne element blir tekne aktivt i bruk som ressursar i sentrumsutviklinga».

Regjeringa peiker på at kulturminneressursane har stor verdi for identitet og tilknytning og for næringsutvikling. Dei største trugsmåla mot kulturminneverdier i Noreg er utbygging og bygningsmiljø som står til forfall som følgje av manglande bruk. Identifisering, verdsetting og forvaltning av kulturminna vil kunne motverka denne utviklinga og samkøyra ulike arealbehov på ein måte som tar vare på kulturminna. Fylkeskommunen er regional kulturminnemyndigheit og skal hjelpe kommunen i arbeidet.

Frå kommunen sin ståstad kan ein fort sjå nytteverdien for den langsiktige arealforvaltninga og samfunnsutviklinga i å få utarbeida ein kulturminneplan.

2.2. Regionale mål og føringar

Regional kulturplan for Hordaland 2015-2025 (med namnet «Premiss: Kultur») erstatta nyleg fylkesdelplan for kulturminne 1998-2010 og andre delplanar, og dekkjer heile breidda i kultur- og idrettsfeltet. Måla for kulturminnefeltet er mellom anna å:

- styrka dokumentasjon og forvaltning av kulturminne og –miljø
- framheva kulturminne og kulturlandskap som ressursar for kunnskap, opplevingar og bruk

¹Sjå: <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/kystlynghei-har-blitt-utvald-naturtype/id2410254/>

- setja særleg fokus på kulturminnekategoriar der Hordaland peikar seg ut, mellom anna *kystkulturen*, (med handelsstader, sjøbruksmiljø, kystgardar, naust m.m.), *fartøy, spor av industrihistoria, krigsminne og kulturminne frå etterkrigstida*.

Konkrete retningslinjer for å nå desse måla er ikkje gjeve i «Premiss: Kultur». Fylkesdelplan Kulturminne 1999-2010 («*Kultur viser veg*») som «Premiss: Kultur» erstattar, har ni konkrete retningslinjer for forvaltning av kulturminne og kulturmiljø i Hordaland², heimla i §19 i den gamle plan- og bygningslova frå 1985. Ny plan- og bygningslov (2008) er skildra under kap 6.1. «*Lovverk og lovheimel*».

Hordaland fylkeskommune er regional kulturminnemyndigheit og forvaltar (som staten) kulturminne etter kulturminnelova.

2.3. Lokale mål

Eitt viktig føremål for kulturminneplanen vil vera å gje politikarane i Fedje kommune eit grunnlag for å forma heilskaplege og langsiktige målsettingar for kulturminnearbeidet.

Kulturminneplanen skal fremje og ta vare på kulturarven vi har i Fedje kommune. For å nå dette målet er det sett ned fleire delmål:

- Avklara kva kulturminne (inkl. kulturmiljø og kulturlandskap) som skal takast vare på, kvifor og korleis. Meir konkret handlar det om å:
  - o Registrera, verdisetta og kartfesta prioriterte kulturminne
  - o Føreslå forvaltning og skjøtsel av kulturminna
  - o Planlegga korleis omsynet til prioriterte kulturminne skal verte innarbeidd i anna kommunal planlegging og verksemd.
  - o Utarbeida ein 5-årig handlingsprogram som òg skisserer aktuelle arbeidsområde etter 5-årsperioden
- Auke kunnskapen om prioriterte kulturminne, kulturmiljø og kulturlandskap i lokal politikk, forvaltning, næring, skule og undervisning og i samfunnet generelt
  - o Sikre lokal medverknad og forankring gjennom t.d. høyringar og rundar med innspel
  - o Kommunisera med innbyggjarar og andre engasjerte undervegs i prosessen
  - o Lage eit lesarvennleg sluttprodukt
- Framheve og vidareforedle kulturminne som ressursar for utviklinga av lokalsamfunnet og næringslivet. Dette handlar m.a. om å:
  - o Synleggjera og gjera tilgjengeleg viktige kulturminne
  - o Nytta kulturminne aktivt i kommunalt arbeid med sentrumsutvikling og anna utviklingsarbeid

²Fylkesdelplan Kulturminne 1999-2010 er tilgjengeleg frå:

<http://www.hordaland.no/upload/Regional%20utvikling/Fylkesplanlegging/Planar%20og%20rapportar/FylkesDelplanKulturminne.pdf>

o Synleggjera korleis kulturminna kan verte nytta av frivillige, lag, og organisasjonar og næringslivet til lokal samfunns- og næringsutvikling

- Gje eit godt grunnlag for utforming av heilskapelege og langsiktige målsettingar for lokal kulturminnepolitikk

I perioden for kulturminneplanen (2019-2024) vert det prioritert å registrera og prioritera fysiske, faste kulturminne for å sikra at arealforvaltning og -planlegging har eit oppdatert kunnskapsgrunnlag. Eit prioritert utval av prosjekt (t.d. registrering, tilgjengeleggjering eller synleggjering) knytt til faste, lause og immaterielle kulturminne vert innlemma i det 5-årige handlingsprogrammet som skal følgje opp kulturminneplanen.

Kulturminnelogo for Fedje frå 2018. laga av Charlotte Lilleheil. Logoen er basert på «Fiskarkona», avduka i 2014, etter initiativ av Feie Fiskelag, og seinare Fedje Historielag, med god støtte frå mange, mellom anna Fedje kommune

2.4. Freding og vern

Eit viktig mål for ein kulturminneplan vil vera å sikra vern eller freding av viktige kulturminne, kulturmiljø og kulturlandskap. Dei tre mest sentrale lovene er kulturminnelova, naturmangfaldlova og plan- og bygningslova.

Lov om kulturminne (kulturminnelova) av 1978 (revidert i 2001 og 2009) gir heimel til freding av kulturhistorisk og arkitektonisk viktige kulturminne og –miljø. Lova gjeld også botaniske, zoologiske eller geologiske førekomstar av kulturhistorisk viktighet. Føremålet med lova er å verna kulturminneverdiar «både som del av vår kulturarv og identitet og som ledd i ein heilskapleg miljø- og ressursforvaltning». Somme kulturminne vert automatisk freda ut frå alder i § 4:

§ 4. Automatisk fredete kulturminner.

Følgende kulturminner fra oldtid og middelalder (inntil år 1537) er fredet:

- a) Boplasser, huler, hellere med spor etter folk som har holdt til eller arbeidet der, hus- eller kirke-
tufter, kirker, hus og byggverk av alle slag, og rester eller deler av dem, gårdshauger, gårds- og

tunanlegg og andre bebyggelseskonsentrasjoner som stapelplasser og markeds plasser, byanlegg og liknende eller rester av dem.

- b. Arbeids- og verksteds plasser av alle slag som steinbrudd og annen bergverksdrift, jernvinne plasser, trekull- og tjæremiler og andre spor etter håndverk og industri.
- c. Spor etter åkerbruk av alle slag, som rydningsrøyser, veiter og pløyespor, gjerder og innhegninger og jakt-, fiske- og fangstinnretninger.
- d. Vegfar av alle slag med eller uten brolegging av stein, tre eller annet materiale, demninger, broer, vadested, havneanlegg og åreskifter, båtstøer og båtopptrekk, fergeleier og båtdrag eller rester av slike, seilsperringer, vegmerker og seilmerker.
- e. Forsvarsverk av alle slag som bygdeborger, skanser, voller, vollgraver, festningsanlegg og rester av dem og dessuten varder, veter o.l.
- f. Tingsteder, kultplasser, varp, brønner, kilder og andre steder som arkeologiske funn, tradisjon, tro, sagn eller skikk knytter seg til.
- g. Steiner og fast fjell med innskrifter eller bilder som runeinnskrifter, helleristninger og helle-malinger, skålgroper, sliperenner og annen bergskurd.
- h. Bautasteiner, kors og andre slike minnesmerker.
- i. Steinsetninger, steinlegninger o.l.
- j. Gravminner av ethvert slag, enkeltvis eller samlede felt, som gravhauger, gravrøyser, gravkammer, brannflakgraver, urnegraver, kistegraver, kirkegårder og deres innhengninger og gravmæler av alle slag.

Det samme gjelder samiske kulturminner som nevnt ovenfor fra år 1917 eller eldre.

«Automatisk fredet er de til enhver tid erklærte stående byggverk med opprinnelse fra perioden 1537-1649, dersom ikke annet er bestemt av vedkommende myndighet. § 15 tredje og fjerde ledd får tilsvarende anvendelse for automatisk fredete byggverk fra perioden 1537-1649. Dispensasjon fra fredningen kan skje etter § 15 a.

Bestemmelsene i §§ 16-18 kommer til anvendelse for alle automatisk fredete byggverk som nevnt i første til tredje ledd så langt det passer.

Objekt eller område registrert av vedkommende myndighet eller avmerket i matrikkelen, jf. lov om eigedsregistrering, som automatisk fredet kulturminne, skal alltid regnes som et automatisk fredet kulturminne, med mindre det føres bevis for det motsatte.

Departementet avgjør i tvilstilfelle med bindende virkning om et kulturminne er automatisk fredet etter bestemmelsen her.»³

Naturmangfaldlova (2009) gir heimel til m.a. områdevern. Eitt av måla er å sikra vern av (under §33, f)) «*natur preget av menneskers bruk gjennom tidene (kulturlandskap) eller som også har kulturhistoriske verdier, og tilrettelegging for bruk som bidrar til å opprettholde naturverdiene*». Kystlynghei er ein trua naturtype i kulturlandskapet, og dei mest verdifulle kystlyngheiene fekk i 2015 status som *utvald naturtype* etter §52 i naturmangfaldlova⁴. Det vart utarbeida ein nasjonal handlingsplan for korleis vi skal ta vare på kystlyngheiene.

Ein kulturminneplan kan gje retningslinjer for kommunal sakshandsaming, men kommunen må innarbeida prioriterte kulturminneverdiar i kommuneplanen sin arealdel eller reguleringsplanar for å sikra eit juridisk vern⁵. Reglane i plan- og bygningslova (2008) vert då gjeldande. Kulturminneplanen kan

³ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>

⁴ <http://www.miljostatus.no/tema/naturmangfold/kulturlandskap/kystlynghei/>

⁵ Gjeld kulturminne og kulturmiljø som ikkje er automatisk freda.

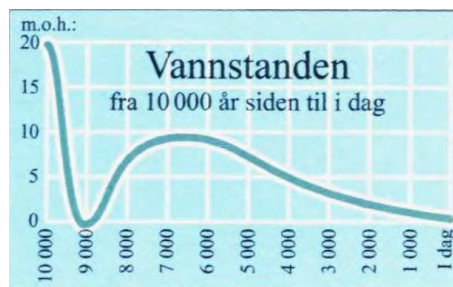
føreslå føresegner og retningslinjer til arealplanar. I kommuneplanen kan ein sikra kulturminne og kulturmiljø som ikkje er freda etter kulturminnelova med ei omsynssone c) etter pbl §11-8. Andre verkemiddel kommunen kan nytta i kommune- og reguleringsplanar etter plan og bygningslova er føresegner og retningslinjer knytt til gitte område, arealføremål eller generelt for heile planområdet (sjå §§ 11-9; 12-5, punkt 5; 12-7, punkt 6). Gjennom føresegner i reguleringsplan kan kommunen etter pbl §12-7, punkt 6, sikra mellom anna verneverdiar i bygningar som fasade, materialbruk og interiør.

3. Fedje gjennom tidene – ei historisk skildring

3.1. Den eldste historia

For om lag 13.000 år sidan forsvann innlandsisen sakte og Fedje kom til syne. Dei neste 9000 åra varierte havnivået stort. Landheving, som følgje av at isbreane smelta vekk, «kappa» mot havnivåstiginga som den same issmeltinga forårsaka. Somme tider steig landet kjappast, andre tider havet. For om lag 4.000 år sidan var havnivået ved Fedje 4,5 meter over dagens nivå⁶.

Diagram som viser endringar i havnivå på Fedje, og lokaliteten plassert på eit kart med havnivå som i slutten av eldre steinalder:

Utstilling i det gamle posthuset i 2018 med fokus på torvindustri på Fedje. Bilete synar replika av dolk frå steinalder, funne på Fedje.

Vegetasjonen har endra seg mykje dei siste 8000 åra. Den har gått frå open lauvskog til lynghei. Fram til for 4.000 år sidan var det meir skog og buskar, urter og lyng. Så starta steinaldermenneska med å rydda

⁶Engdal, Ø. (2016) KMP Fedje web, s.6.

vekk vegetasjon for å skapa nytt beiteland til dyra sine. Frå omlag 4000 til 2000 år sidan vart det gradvis mindre og mindre skog, og Fedje vart omdanna til eit ope lyngheilandskap.

Førekomst av trekolstøv i sedimantlaga på botnen av tjern viser at det har budd folk på Fedje lenge. Dei gode hamnetilhøva er ei av forklaringane på dette. Fedje var nok eit gunstig område å setje dyr på beite allereie i yngre steinalder. Rovdyr var det lite av og dyra kunne ikkje røma. Det milde klimaet gjorde det mogeleg for dyr å klare seg sjølve på lyngbeitet gjennom vinteren. Eit slikt husdyrhald er lite arbeidskrevjande og kan godt kombinerast med fiske og fangst.

Steinaldermenneska si skogrydding starta utviklinga av myrlandskapet på Fedje. Det er spesielt at myrlandskapet kom så tidleg som i yngre steinalder. Andre stader på Vestlandet kom denne skogryddinga først eit par tusen år seinare.

3.2. Frå middelalder til industrialderen

I skriftlege kjelder vert Fedje først nemnd i eit brev frå 1405. Abbeden av Munkeliv kloster kunngjer at garden «Husa» på Fedje vert bortbygsla. Klosteret hadde fått «Husa» i gåve frå ein mann som heitte Tore. Seinare, i 1427 og 1463, vert «Husa nemnd i to jordebøker frå Munkeliv. Munkeliv eig Husa fram til 1661⁷.

«Kopper» er oppført som ein del av Apostelgodset i ei jordebok frå 1624-26. I skattematrikkelen av 1647 er det opplysningar om eigedomstilhøve for resten av Fedje: staten, det vil seie kongen, er oppført som eigar⁸. Eigartilhøva endra seg mange gongar etter dette.

Det første nokonlunde sikre overslaget over folketalet på Fedje kan vi få frå manntal frå omkring 1664-1666. Det synte eit folketal på 113 personar. Frå 1666 til 1801 er det få haldepunkt. Det var eit nytt manntal i 1701 som seier at det var 107 personar her. I 1769 kom det første fullstendige folketeljinga i Noreg. Då var talet 163. Den neste kom i 1801 med eit folketal på 131. I perioden frå 1801 til 1930 auka folketalet frå 131 til 815 personar⁹, altså over ei seksdobling.

Folketalsutviklinga har nok endra seg i takt med næringsutviklinga. Fiskeri og havbruk har vore svært viktige næringsvegar på Fedje. Kombinasjonen med fiske og jordbruk, den såkalla fiskarbonden, var dominerande lenge. Mot slutten av 1800-talet skjedde det ei spesialisering. Stadig fleire fekk fiske som einaste yrke. Andre maritime yrke var òg viktige, som los, fyrteneste og sjøfart¹⁰.

Dei vanlege båttypene på 1800-talet var færingar, seksæringar og åttringar; båtar med fire, seks eller åtte årar. Dette var båttypar som også kunne ha segl. Slike båtar var brukt til heimefiske og ute på ope hav¹¹. Fiskarane var avhengige av å vera så nær felta som mogeleg, og Fedje sin føremon var geografisk plassering. Det var gode hamner i dei mange vågane her ute.

Fisket stilte store krav til godt utstyr. Den vanlegaste fiskereiskapen var snøre, stong, line og ulike typar garn¹². Dei fleste gardsbruk eigde bolkar i større nøter. Desse nøtene byrja verte vanlege utover på 1800-talet. Kvar partseigar måtte sjå etter og bøta sin bolk. For dei som dreiv ferskfiskeleveranse og hummareksport var også fiskeruser og hummarteiner utstyr som trong godt og regelmessig vedlikehald.

---

⁷Skogseth,A.(1997). Fedje og folket. Fedje kommune. Fedje, s.13

⁸Ibid., s.15,17

⁹Ibid., s.26

¹⁰Ibid., s.22,26; Skogseth, A.(1994) Fedje 1800-1940, s.30-7.

¹¹Skogseth,A.(1994) Fedje 1800-1940, s.60-61

¹²Ibid., s.61.

Fedje er det fiskeveret som til alle tider har hatt mest fisk i Hordaland. Øya ligg midt i gode farvatn for sildeinnsiget. Det gode fisket har vore ei av årsakene til at folketalet auka heilt fram til omkring 1950. Folketalssvingingane på 1600 og 1700-talet endra seg i takt med svingingane i vårsildfisket¹³. Fedje var fiskeveret for heile Lindås prestegjeld. Folk frå innbygdene kom ut hit for å vera med på fisket¹⁴.

Kring 1850 var det enno garden eller plassen som gav maten i det daglege hushaldet, saman med heimefisket. Gardsarbeidet og heimestellet var kvinnfolkarbeid, mennene tok seg av fisket og det som høyrde til sjøbruket¹⁵. Garn og not vart laga heime, kvinnene spann og mennene batt. Dei kjøpte og hamp og laga tau sjølve.

Då vårsilda vart borte kring 1870 fekk heimefisket meir å seia. Marknaden i Bergen gjorde dette fisket meir lønsamt. Hummarfisket i mai og juni var viktig på Fedje. Hummaren vart fanga i treteiner og eksportert til England. Både sildefisket, heimefisket og hummarfisket skapte inntekter som gjorde at overgangen frå naturalhushaldet, der folk bytte vare mot vare, til pengehushaldet, med kjøp av varer og tenester, kom tidlegare i kystbygdene enn i innlandet.

I 1875 vart Fedje seld til Fedje Torvkompani for 14000 spesidaler. På Stormark byrja kompaniet å ta torv. Ved den vesle hamna vart det bygd eit stort lagerhus og det gjekk skinneganger frå dette og opp til torvmyrane. Banevegen på Fedje i dag har sitt namn frå denne «torvjernbana». Det vart ikkje så stor sus over drifta og det var fleire eigarskifte. Drifta vart lagt ned i 1903, men vart tatt opp att og det var stordrift under første verdskrigen. Omkring 1920 var det slutt på den industrielle torvdrifta¹⁶.

Torvindustri på Stormark i 1903

---

¹³Skogseth,A.(1997) Fedje

¹⁴Kraft, J(1830) i Skogseth,A.(1994), s.63.

¹⁵Skogseth,A.(1997), s.22

¹⁶Ibid., s.18,472

3.3. Fiske og fangst på 1900-talet

Frå tidleg på 1900-talet gjekk fiskeflåten gjennom ei endring: motoriserte farty. Den første motorskøyta kom til Fedje i 1903. I 1915 var det 12 motoriserte skøyter, men talet auka til heile 53 i 1922. Båtane vart meir sjødyktige og kunne nå fiskefelt utanfor rekkevidda til dei opne båtane. Med dei nye båtane kunne ein reisa frå det eine fiskefeltet til det neste. No vart fisket i større grad eit heilårsyrke. På denne tida var Fedje på sitt mest folkerike, med ein topp på 943 innbyggjarar i 1950.

I følgje gards- og ættesoga «Fedje og folket» starta fiskarane på Fedje med kvalfangst i 1937 etter å ha vorte inspirert av austlendingar. Fram til 1950 var fangstfeltet ved Fedje og på vestlandskysten, men frå den tid måtte kvalfangarane heilt til Vesterhavssjøane og Barentshavet for å få god fangst¹⁷. Kvalsesongen tok til i midten av mai og varte til slutten av juli. Fangsten var regulert av kvotar og konsesjon. På det meste var det sju kvalbåtar på Fedje, og mellom 30 og 40 menneske hadde det som leveveg.

Frå 1950 var det fiske etter makrellstørje utanfor Fedje. Småkvalfangarane tok og ein del brugde. Størjefisket gjekk føre seg frå juli til oktober. Størja vart fanga med snurpenot¹⁸. Dette fisket gav god fangst i mange år. På grunn av overfiske i Noreg og andre land vart fangstane mindre utover 1970-talet, og størja vart etter kvart utryddingstrua.

Hamnetilhøva på Fedje har vore sentrale for eit livskraftig lokalsamfunn. Kyrkjevågen og Rognsvågen er dei beste hamnebassenga på øya. Her har næringsverksemdene i stor grad vore plassert. Som i mange utkantsamfunn er saga om livet og busetnaden først og fremst ei søge om arbeidet og næringsvegane, og her har Fedje opplevd store svingingar.

Naustmiljø ved ferjekaia i 2018

3.4. Den andre verdskrigen

Områda i Vidnappen vart kraftig utbygde under den andre verdskrigen, då tyskarane etablerte ein base her. Det vart bygd veg hit. Eit radartårn på 40 meter vart reist der huset til los Martin Karlsen sto. Den

---

¹⁷Ibid.,s.256.

¹⁸Ibid.,s.205.

same Karlsen hadde nokre år tidlegare (i 1934) vore los for krigsskipet Deutschland då rikskansler Adolf Hitler vitja Noreg og Sognefjorden på sitt første utanlandsbesøk. Den tyske radaren på Fedje hjalp tyske fly til å finna vegen til Herdla flyplass på Askøy.

Forsvarsanlegga som tyskarane bygde er avgrensa til nordre og søre Vidnappen og Hesthaugen¹⁹. I tillegg er det eit mindre anlegg i Toskarhaugen. Avdelingane hadde kvar sine anlegg, med administrasjonskontor, matsal og bustadbrakker. I tillegg var det ei sjukestove og ei badstove. Dei bygde vegar, damanlegg, skytebane, og ein jernbane som frakta stein opp til den staden der radartårnet vart reist. På det meste var kring 400 tyskarar stasjonert på Fedje.

Det er framleis mange krigsminne att frå Forsvarsanlegget på Fedje. På tuftene til radartårnet vart det bygd losstasjon og seinare Trafikksentralen. Spisebrakka i Hesthaugen vart nytta som ungdomshus, og andre bustadhus i området er også gamle

tyskerbrakkar – nokre meir oppbygd enn andre.

Minerydding, fredsvåren 1945

3.5. Etterkrigstida og slutten på industriepoken

Etterkrigstida på Fedje er prega av industrihistoria. I Rognsvågen etablerte Feie Tranfabrikk A/S seg med ein kvalstasjon, og tok imot spekk og bein av vågekval, samt brugdelever. Verksemda stansa i 1960-åra grunna råstoffmangel. I 1968 tok S/L Hordafisk til med produksjon av formjøl og fiskeolje. Storfor A/S tok over drifta i 1987, med fôr til oppdrettsanlegg og husdyr som hovudprodukt. Drifta tok slutt i byrjinga av 1990-åra.

Etter påtrykk av kommunen etablerte Chr. Bjelland A/S hermetikkfabrikk på Fedje i 1953. Sardinfabrikken vart raskt den største arbeidsplassen på øya og sysselsette mange kvinner. Fedje fryseri A/S starta opp i 1961. Dette var ein «servicestasjon» for fiskarane på Fedje, med mottaksanlegg for fisk. Etter kvart vart dette anlegget eit viktig slakte- og pakkeanlegg for oppdrettsnæringa. Fedje Havprodukter vart oppretta i 1987, men slo seg etter kvart saman med fryseriet under paraplyen Feie Røykeri. I 1995 vart dei siste King Oscar-sardinane lagt i boks på Bjelland-fabrikken. Etter kvart (i 1997) overtok Havstad Tinn lokala.. Tinnstøyperiet hadde flytta produksjonen sin for å auka produksjonskapasiteten, men i 2007 måtte dei leggja inn årane. Året etter (31. august 2008) brann bygget til Feie Røykeri og skadane var omfattande. Drifta kom aldri i gang igjen, og med det var det slutt på den industrielle fiskeforedlinga på Fedje.

I dag er det berre ein industriverksemd attende på Fedje. Fedje mekaniske industrier har sidan starten i 1980 overlevd svingingar i marknaden og er framleis ein hjørnesteinsbedrift. Dei overtok då etter kvart bedrifta Kleppe Stål A/S (etablert i 1971), som gjekk konkurs som følgje av konjunktursvingingar i bransjen. Kleppe Stål bygde sine lokale i Rognsvågen. I byrjinga var det berre eit par mann som var tilsett, men talet auka utover syttitalet. I dag arbeider det 16 personar på Fedje mekaniske industrier.

---

¹⁹Ibid.,s.368; Engedal,Ø.(2016). Krigsminne i Fedje kommune.

4. Kjende kulturminne og -miljø

4.1. Hellisøy Fyr

Hellisøy Fyr vart tend den 15.oktober 1855. Det vart elektrifisert i 1954 med straum frå land. Praksisen med familiebusstad forsvann i 1959, men fyret var bemanna fram til 1993 (?). Det er mogeleg å tinge overnatting i fyrvaktarbustaden.

Historia

Fyrkommisjonen av 1851 kom etter ei synfaring til at Hellisøy var ein eigna stad til å setje opp eit innsegling- og kystfyr. Anlegget på Hellisøy vart ikkje teke opp på det vanlege budsjett i terminen 1851/54. Det vart gjort ei løyving av Stortinget etter forslag sett fram av tre stortingsrepresentantar.

Eit overslag som omfatta eit høgt støypejarnstårn, og andre bygningar, vart sett til ein pris på 25035 spesiedalar. Begge Hellisøyane, eit jordstykkje og rett til torvskjær på Fedje vart kjøpt for 255 spesiedalar etter at overtakst var gjeve.

Støypejarnstårnet vart levert frå ulike verksemder. Den nederste delen av støypejarnstårnet var levert frå Bærums Verk, og den øvre delen frå Horten Mekaniske Verkstad. Dette var det andre tårnet i Noreg av denne typen. Tårnet er fora med murstein og dei to første etasjane er, med unntak av trappeoppgangen, fylt med gråstein. Frå tredje etasje er veggane 2,5 meter tjukke, gradvis avtakende til enkel mursteinsbreidde i toppetasjen. Det er delvis fylt med gråstein mellom jarn og murvegg. Tårnsokkelen er av granitt, 12 tommar høg.

Tårnet er sett opp av ein toms jarnplater bolta saman med flenser som er seks tommar lange. Om lag 35000 murstein er nytta til dei innvendige murane og 30 kubikkfamn gråstein til innvendig fylling. Lyktehus til eit 2.ordens fyrapparat vart levert frå Nes Jernverk. Eit gammalt fyrapparat frå Lista fyr vart installert.

Fyrforvaltarbustaden skulle ha plass til fleire og var på 10 X 15 meter. Forvaltaren skulle huse ein fyrassistent og ein fyrkarl. Uthuset var på 10 X 7,3 meter. I tillegg var det eit torvhus og to naust, det eine over sundet på Fedjelandet. Ved båthuset på Hellisø vart det ført opp ei landingskai med svingkran.

Det skal ha vore opptil 95 mann i arbeid på fyret og dei øvrige anlegga.

Vern

Utdrag av vernevedtaket frå 2000:

«Hellisøy fyrstasjon – Gnr. 173.1 (Staten v/ Kystdirektoratet) – Fedje kommune

VEDTAK OM FREDING MED HJEMMEL I LOV OM KULTURMINNER §§ 15 OG 19, JFR. §22

Med hjemmel i lov om kulturminner av 9.juni 1978 nr. 50 §§ 15 og 19, §22, fatter herved Riksantikvaren vedtak om fredning av Hellisøy fyrstasjon, gnr. 173 bnr. 1.

Myndighet til å fatte vedtak om fredning er delegert frå Miljøverndepartementet til Riksantikvaren ved departementets vedtak av 30.juni 1989 med endringer fastsatt 23. desember 1992

Omfanget av fredningen

Fredningsvedtaket omfatter fyrtårn, fyrvokterbolig og øvrige bygninger på fyrstasjonen i henhold til lov om kulturminner § 15:

1. Fyrtårn
2. Fyrvokterbolig
3. Maskinhus
4. Naust

Tallene refererer seg til vedlagt kart fra «Norges fyr» (Bjørkhaug, Poulsson – Oslo 1986)

Fredningen gjelder fyrtårnets eksteriør og interiør, og fyrvokterboligen og de øvrige bygningenes eksteriør samt interiør med hensyn til opprinnelig hovedstruktur/romfordeling.

Fredningsvedtaket omfatter videre et område rundt fyrstasjonen i henhold til lov om kulturminner § 19. Fredningsområdet omfatter hele øya fyrstasjonen ligger på, del av eiendommen gnr. 173 bnr. 1 (Staten v/Kystdirektoratet).

Formålet med fredningen

Formålet med fredningen av Hellisøy fyrstasjon er å bevare et kulturhistorisk og arkitektonisk verdifullt bygningsanlegg tilknyttet sjøfart, fyrvesen og kystkultur med fyrtårn, fyrvokterbolig og øvrige bygninger på fyrstasjon og området rundt fyrstasjonen.»

Status

Fedje kommune leiger Hellisøy Fyrstasjon av Kystverket. Leigeavtalen gjeld for ti år og er sist undertekna i 2013. Avtalen gjeld fyrmesterbustad, maskinhus (tre rom og loft), uthus, naust og Kystverket sin grunn.

Underetasjen i fyrmesterbustaden er ikkje i bruk og har eit potensial for utvikling. Det same gjeld dei tre romma og loftet i maskinhuset.

I punkt fem av leigeavtalen mellom Fedje kommune og Kystverket (sjå under) står det ein del om kva som er forventa av leigetakar. Særleg interessant er punkta som gjeld leigetakar si plikt til å vidareutvikle ålmenta sin tilgang til fyeigedomen og leigetakar si plikt til å informera Kystverket om planar for utvikling og bruk av leigeobjektet. Her er spørsmålet om sjølve fyrtårnet, og eventuell bruk av dette til konsertar, utstillingar og liknande interessant. Dette har vore eit tema for drøftingar mellom Kystverket og Fedje kommune.

5 LEIEFORHOLDETS FORMÅL OG FORUTSETNINGER

Leieforholdet inngås med følgende formål og under følgende forutsetninger:

- Uavhengig av om eiendommen er helt eller delvis fredet, skal eiendommen bevares og sikres som kulturminne, og eiendommens egenart skal bevares.
- Leietaker skal ivareta og videreutvikle allmennhetens adgang til fyreiendommen. Leietakers aktivitet på stedet må tilpasses allmennhetens interesser slik at den ikke kommer i konflikt med disse interessene.
- Leietaker forplikter seg til å holde utleier løpende orientert om planene for utviklingen og bruken av leieobjektet.
- Utleier vil bidra med rådgivning ved videre vedlikehold og istandsetting av leieobjektet. Utleier vil løpende vurdere mulighetene for å bidra til vedlikehold og/eller oppgradering av leieobjektet ut fra de til enhver tid gitte budsjetttrammer.
- Leietaker må ikke bruke, eller tillate at andre bruker, leieobjektet til bolig.
- Leietaker forplikter seg til å legge særlig vekt på miljøvern i forhold til bruk og vedlikehold av leieobjektet.

Det skal av leietakar (Fedje kommune) utarbeidast eit arbeidsprogram for utbetringar og nødvendig vedlikehaldsarbeid av den aktuelle bygningsmassen.

4.2. Kræmmerholmen

Kræmmerholmen er eit landemerke på Fedje. Opphavleg var bygget ein gjestgjevarstad og kan sporast i kjelder attende til 1658. Kræmmerholmen er i dag i privat eige.

Historia

Segna fortel at husa vart bygde av ein handelsmann som takk for at han berga livet etter eit forlis. Med dei nye byprivilegia for Bergen, som kom i 1702, vart Kræmmerholmen ein av dei privilegerte handelsstadene ute i distriktet. Væreigaren midt på 1700-talet heitte Jockum Dankertsen, men i 1799 vart Kræmmerholmen seld til kjøpmannen Christopher Kahrs. Med på kjøpet fekk han heile Fedje²⁰. Etter handelsskatten å døma var Kræmmerholmen mellom dei verksemdar i Nordhordland som hadde høgast omsetnad. Seinare skifta handelsstaden eigarar fleire gonger. I 1890 vart Kræmmerholmen som handelsstad lagt ned.

Våningshuset vart nytta som bustad fram til 1969. I 1971 vart huset vøla i tråd med verneplan for dei gamle handels- og gjestgjevarstadane. I 1977 overtok Fortidsminneforeningen eigedommen på grunn av vanskelege eigartilhøve, og etter dugnadsinnsats og diskusjonar om framtidig drift vart staden overdregen til Fedje kommune. Det vart skipa eit aksjeselskap og gjestgjevarstaden Kræmmerholmen vart opna i 1991.

Vern

Reguleringsplan for Kræmmerholmen vart vedteken i Fedje kommunestyre 29.03.90 (SAK 16/90). Vedtaket er omfattande og tek omsyn til område for bustadbygging, industri, gjestgjevarverksemd, naust, bensinstasjon, trafikk og friområde.

I «Område for gjestgjevarverksemd», punkt 2.4.4 står det følgjande: «Noverande bygg i GJESTGJEVARVERKSEMD 1 er verneverdige. Tiltak med desse bygga og i dette området kan gjennomførast først etter samråd med fylkeskonservatoren.»

Status

---

²⁰Skogseth,A.(1997)Fedje og folket, s.17-8, 316

Etter vedtak i Fedje kommunestyre 007/03 vart Fedje kommune sine aksjar i Kræmmerholmen innløyst av Hans Krossøy.

Kræmmerholmen har eit stort potensiale som historisk bygg.

4.3. Krigsminne i Vidnappen

Teksten under er henta frå «Krigsår i kystbygder» (1995), skriven av Karl Storhaug.

Festninga Fedje

Fedje var nok utpeika til festningsverk på førehand, og den tyske krigsmakta hadde sikkert planane for Fedje klare før dei inntok landet. Eg går ut frå at hovedføremålet med kanonene på Fedje var å verna innseglinga til Bergen frå nord, men elles skulle det vel vera ein vanleg kystfestning.

Så det gjekk ikkje lang tid før dei sette igang med utbygginga si i området Hesthaugen/Vinappen. Det var ikkje så mykje arbeid å få i dei dagar, og dei som dreiv som entreprenørar måtte ta arbeid der arbeidet var. Så dermed kom her arbeidsfolk frå fleire kantar av landet for å jobba på dei tyske anlegga. Sjølv sagt var der også nokre frå Fedje som fekk seg arbeid på anlegga, men dette vart ikkje like godt likt av alle. Arbeidsfolka fekk ikkje bu på anlegget. Dei tilreisande budde ombord i ein losjibåt, eller leigde seg hus hos private. Dei fekk passersettlar som måtte visast ved all passering av porten, og dei vart passa vel på så lenge dei var innanfor portane.

No vart Fedje på mange måtar endra. Frakteskuter kom med sand, sement, armeringsjern, murstein, trematerialar og alle former for krigsmateriell. Lastebilar køyrde varene frå kaiane til Hesthaugen, og dette var dei første bilane som sette sine hjul på Fedje.

Der vart bygt veg frå Kahrsneset til området, og frå sør til nord innanfor området. Der vart sett opp svære piggrådgjerder rundt det heile, både på landsida og på sjosida. To store kanoner vart montert, i tillegg ein del mindre luftvernkanoner og maskingevær-stillingar. Radaranlegga var enorme, m.a. eit 40 m høgt tårn med roterande venger. Trafikksentralen på Fedje ligg i dag på fundamentet til dette radartårnet. I tillegg til ammunisjons-bunkarar o.l. vart der sett opp nærare 30 brakker. Mange av dei var sjølv sagt til mannskaps-forlegninga, men der var sjukestove, kjøkken/matsal, kino, garasjar, lagerbygningar og mykje meir. Der var og dieselaggregat for elektrisk kraft, og der var eit lite vassverk.

Vern

PlanID 198501 – Reguleringsplan for Søre Vidnappen

I Fråsegn til revisjon av kommuneplan for Fedje 2015 var det uttalt: «I tillegg er krigsminnelokalitet radarstasjonen ID 212714 - Haupt FluWa Bergen 15, med kodenamn "Fichte" ikkje vist på kart som omsynssone. Radarstasjonen under krigen var eit viktig kontrollpunkt for tysk både Kriegsmarine og Luftwaffe. Lokaliteten ligg på Hesthaugen, Litlemulen og Nordre Vidnappen.»

Desse kulturminna bør visast på kommuneplankartet som kulturminne.

Dei fleste krigsminna ligg i Landbruks-, natur- og friluftsområder, jfr. plan- og bygningslovens § 11-7 nummer 5. Difor er det allereie reglar for kva ein kan gjere med desse områda. Det er viktig at vår nære

krigshistorie på Fedje blir tatt vare på og at viktige element ikkje går tapt. Det er mogleg å registrere krigsminna i Askeladden, med følgande status:

«Ikke fredet

Beskrivelse: Kulturminnet har ikke noe formelt vern. Men da kulturminnet er registrert, er det en markering av at kulturminnet kan ha interesse for kulturminneforvaltningen. Kulturminnet kan også være vernet i medhold av plan- og bygningsloven.

Konsekvenser: Alle inngrep i slike kulturminner bør avklares med regional kulturminneforvaltning.»²¹

Status

Krigsminna frå andre verdskrigen på Fedje er registrert i «Krigsminne i Fedje kommune» av Engedal, Ø. (2016). Dette er ein del av rapporten arkeolog Ørjan Engedal har skreve på oppdrag frå Fedje kommune, og ligg som vedlegg til planprogrammet. Eit oversyn over krigsminna i Vidnappen, laga av Dag Bjørnar Mjelde, kan sjåast under. Bilete er henta frå brosjyren «Fedje krigsminne», utgjeven av Fedje kommune, copyright KULTUR-inova 2011. Dette bilete heng og på plakat med Fedje trafikksentral. Kommunen har og laga brosjyrar som syner krigsminna i Vidnappen.

Brosjyre frå 2018

²¹ <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Hva-betyr-ulik-vernestatus>

Sjødrift

Brukshusa ved sjøen har hatt ulike funksjonar:

- naust for lagring av båtar
- sjøbu eller skjå til lagring av reiskap knytt til sjøbruk
- notbu, til lagring av not
- egnebu, til egning av line
- saltebu, til salting av fisk
- forrådsbu, til lagring av forrådsvarer (her kan torvhusa plasserast)

Vidare kunne husa ha fleire funksjonar samtidig, eller dei kunne endre funksjon over tid. På Fedje er det tydeleg at frakt

sjølv mellom tun og utmark/slåtteteigar ofte skjedde med båt. Det er døme på sjøhus brukt som lager for torv og høy. Det er også døme på kombinasjon saueflor og sjøbu.

Det er viktig å ta vare på dette mangfaldet i bruk og funksjonar.

Det er også viktig å vurdere yngre naust (som ikkje er i SEFRAK) for å få eit meir representativt utval av typar og funksjonar (til dømes hus med utstikk til vindespel).

Brukshusa ved sjøen dannar typisk vidare kulturmiljø med fleire hus, strandline og gjerne andre anlegg som kaiar, moloar og slippar. Her er det vesentleg å ta omsyn til heilskapen i miljøet.

Det er registrert (SEFRAK) til saman 47 objekt i kategorien naust/sjøbu. 6 av desse er grunnmurar eller ruinar.

Det eldste objektet er A7 på Kremmarholmen (101 24) frå 1700-talet. Vidare er 3 objekt datert til 1825-1849, to av dei på Kremmarholmen, det tredje på Hesteneset. 2 objekt, begge ruinar ved Fyr-sundet, er tidfest til 1850-1899. 22 objekt er tidfest til 1875-1899, og 15 til 1800-1899 generelt. Endeleg inneheld SEFRAK 4 objekt frå 1900-1924.

1 Naust på Hesteneset frå 1825-49 (Sefrak 101 12)

2Kahrsnaustet frå 1825-49 (Sefrak 101 19), med utstikk for vindespel.

Gardsdrift

Det er registrert 28 løer, florar og fjosar (sefrak). 7 er ruinar eller tufter. Berre to objekt er i utmark, begge tufter etter sommarfjosar. Kartfestinga på den eine, truleg også den andre, er missvisande. Eigaren av sommarfjosen på Våge kunne vise kvar tufta faktisk låg, og hugsa sjølv at denne var i bruk for to

Løe med flor på Hesteneset. Dette er det eldste bygget knytt til gardsdrift på Fedje

kyr og nokre sauer. Han demonstrerte også at løene kan gøyme mange skattar: i løa var samla ei stor mengd eldre gjenstandar frå garden.

Korleis vurdere verdi og avgjere kva skal takast vare på?

Verdi: autensitet, representativitet, alder og tilstand er viktige stikkord.

- Dei kan vere ombygde, typisk gjort kortare, breiare og høgare, eller bygd til med ei halvtekkje. Dei kan også vere ombygde til anna bruk, som opning av ein vegg til bruk som garasje.

- Dei kan ha vorte vedlikeheldne med nyare material, til dømes bølgeblekk på tak og vegg. Bølgeblekk på vegg senkar verdien i større grad enn på tak. På den andre

sida kan løa restaurerast med opphavleg type kledning, og i eit lengre tidsperspektiv er dette mindre viktig.

- Desse objekta er det som dag i størst grad signaliserar at Fedje var eit jordbruksamfunn, sidan det er få nyare bygg knytt til gardsdrift.

- Ei løe er datert 1900-1925, 10 til 1800-1899, 14 til 1875-1899, 2 til 1850-1874 og 1 til 1825-1849

Her sto stølshuset til Vågane. Dette er det einaste kulturminnet knytt til gardsdrift i utmark som er registrert og attfunne.

Bustad

Bustadhusa på Fedje var oftast svært små, gjerne ein etasje med lem, før kring 1920. Desse husa vart då typisk utvida og ombygde utover 1900-talet, kanskje særskilt etter krigen: ekstra etasje, ark, ekstra stove, bislag, med meir. Dei eldre husa er såleis sjeldan tidstypiske, iallefall ikkje typiske for perioden dei fyrst vart reist i.

Karakteristisk for Fedje er den utstrakte flyttinga og oppattbruk av hus og material, mykje grunnmangel på skog til material på øya.

Tabellen viser ei fordeling på alder av 45 bustadhus i SEFRAK (fleire bustadhus er plasserte under andre tema). Dette er truleg den vanskelegaste kategorien å handsame - folk bur i dei og brukar dei, dei er oftare endra på og det er mange av dei.

Dei to eldste er: ruina ved sida av hovudbygningen på Kremmarholmen SEFRAK 101 25, og den andre er SEFRAK 102 26 på Uthaugen.

Vidare kjem våningshuset i Langedalen (SEFRAK 101 22, gbnr. 169/5) frå 1825-1849. Sjølv om det er ombygd og utvida er det i god stand og utan dominerande nyare tilbygg eller utskiftingar.

To bygg er frå 1850-1874, SEFRAK 102 26 på Børhaugen og 104 18 på Nyheim, Storemark.

Vidare kjem 16 hus frå 1875-1899, 22 bygg som ikkje er tidfest nærare enn 1800-1899, og endeleg 2 bygg frå 1900-1924.

Det må strekast under at dei mest tidstypiske bygningane gjerne skriv seg frå 1930-åra og framover. Desse vart gjerne bygde større og fleire har i mindre grad vorte ombygde og utvida. Desse finst ikkje i SEFRAK-registeret.

Med unntak av Kremmarholmen er dette det eldste bustadhus som er registrert. Noko endra på, men dersom alderen verkeleg stemmer har huset høg verdi.

Børhaugen, frå 1850-1899. Huset kjem opphavleg frå Masfjorden og vart flytt til Fedje kring 1880, stod fyrst ei tid på br. 33, før det enda opp der det står i dag (Skogseth 1997: 265).

På Nyheim, Storemark frå 1850-1899.

På Nyheim, Storemark. Tilbygd men stilreint. I følgje SEFRAK er bygget sett opp 1800-1899, men meir truleg er det sett opp kring 1916 (Skogseth 1997: 489).

Stilrein bustad gbnr.172/194. Bygd i 1938. I 1946-1954 var eigaren fyrbetjent på Hellesøy fyr.

Fedje har óg flott arkitektur frå mellomkrigstida, gjerne yrkesfiskarane sine bustadhus. Gbnr.168/65 bygd i 1935 (oppe) og gbnr. 168/55 bygd i 1934, nede.

Skule

Huset på gbnr. 172/11 (under) vart bygd noko etter 1888 (Skogseth: 486),.

Huset vart brukt som omgangskule for Stormark krins før skulehuset på gbnr. 172/29 vart bygd i 1922 (over).

Handel

Forutan Kremmarholmen, som er omtalt i punkt 4.2, har Fedje fleire bygg som vart nytta til handel.

Våningshus på gbnr. 168/28, Vika, bygd 1875-1899. Her var det drive handel ein periode før 1915 (informasjon i matrikkelen). Huset er ein del ombygd (jf. foto oppe frå 1918, Skogseth : 297).

Biletet over synar landhandel på Husa (Gnr. 168/59). Ludvik Husa fekk skøyte på tomt her i 1935. Han sette opp forretningsbygg og dreiv landhandel her fram til 1975. Huset vart ombygd og påbygd i 1977. Frå 1978-1981 vart det drive kafe her. Seinare er huset innreia til overnatting for turistar (Brekke & Skaar 1995: 20, 56; Skogseth 1997: 137f.).

Landhandel, Stormark (Gnr. 172/95). Oswald Berg fekk delt frå denne tomte i 1935, sette opp noverande bygg og starta landhandel. Fleire eigarar dreiv landhandel her fram til 1962 (Skogseth 1997: 510f.)

Alfred Børhaug fekk skøyte på denne tomte i 1938 og sette opp forretningsbygg med husvære. Fleire eigarar og leigetakarar dreiv landhandel her fram til 1985. Bygget vart kalla «Filialen» (Skogseth 1997: 79f.).

Gbnr. 168/47 Tuften. Bygd kring 1933. Kafedrift og overnattingsverksemd. Foto frå før krigen (Øvst) (Skogseth 1997: 219)

Gbnr. 168/42 Soberg. Huset bygd 1924 eller like etter. Daglegvareforretning i underetasjen frå starten til 1986 (?) (Skogseth 1996: 218).

På biletet er eit eldhus i Rognsvåg som høyrer til gbnr.167/2.

Huset til fyrvaktaren, familien hans og «fyrkarlen», på Hellesøy brann ned i 1902. I 1903 vart det bygd to nye hus på Hellesøy, det eine bustad for fyrvaktarassistenten. Frå 1954 trong ikkje fyrvaktar og assistenten lenger å bu på øya. I 1962 vart huset for fyrvaktarassistenten flytta hit (biletet over) til gnr. 172/117 (Brekke og Skaar 1995: 45; Skogseth 1997: 514). Alderen i SEFRAC må då vere feil, huset er mest truleg bygd i 1903.

4.5. Fedje kyrkjestad

Fedje kyrkje, St. Hans 2018

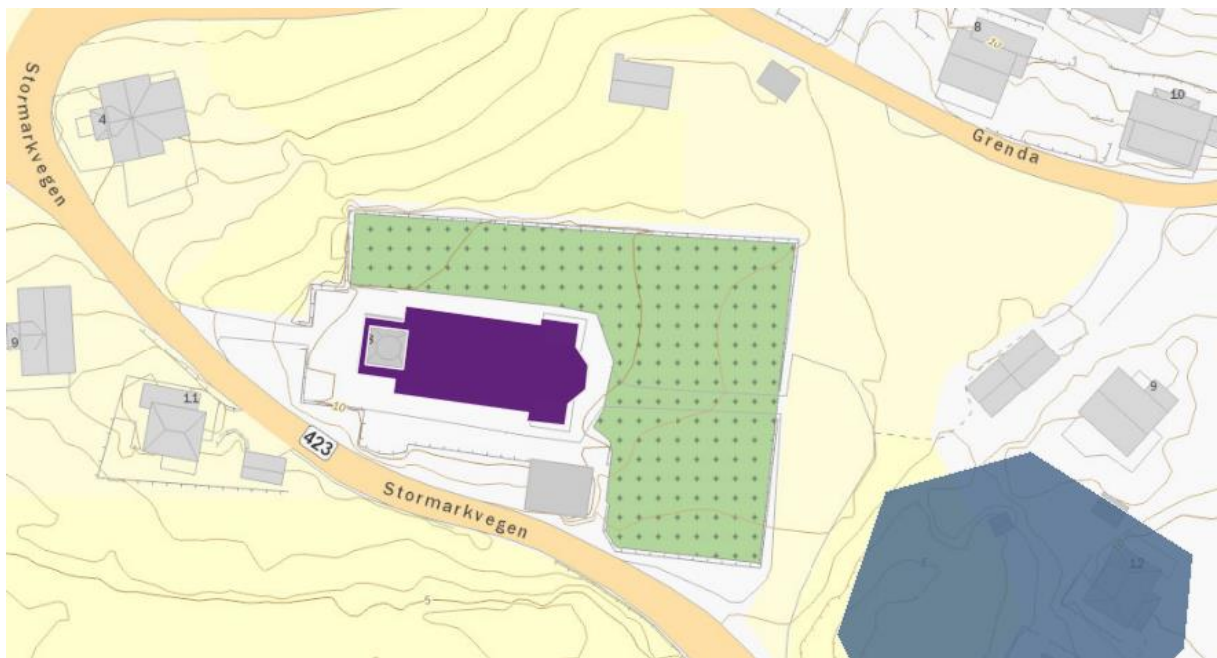
«Kirkestedet hadde ikke kirkegård i middelalderen. Nåværende kirke bygd 1941, en steinkirke, står på (gnr. 168/15) Eide, på en høyde over det sentrale havneområdet i fiskeværet. Kirkestedet er ikke omtalt før i Bergen bispedømmes jordebok ca. 1600, da som Fedie copell, som trolig er det blitt oppført i seinmiddelalder som fiskeværskapell. Fram til 1659 ble tømmerkirken på Fedje omtalt som korshuus, da omtalt som "æld gammelt", da et nytt kapell på stedet ble innviet dette året. Korshuset hadde et trekors på gavelen. I 1679 ble den første gravplassen anlagt på Fedje; inntil da var kirkegården på Austreim blitt benyttet.»²²

---

²²

<https://kulturminnesok.no/minne/?queryString=https%3A%2F%2Fdata.kulturminne.no%2Faskeladden%2Flokaltet%2F84120>

Gravfelt ved kyrkja

Opplysningar:

Vibe nemner at det var eit gravfelt ved Fedje kyrkje i 1881, men han visste ikkje om det framleis fanst. Kjelda det er vist til er Johan Vibe: Topografisk-historisk-statistisk beskriving over Søndre Bergenhus Amt. Norges Land og Folk XII. Kristiania 1896

4.6. Sildevågen

Opplysningar:

Opphavleg funksjon: Bustad, busetnad

Datering: Steinalder

Høgaste vernetype: Automatisk freda

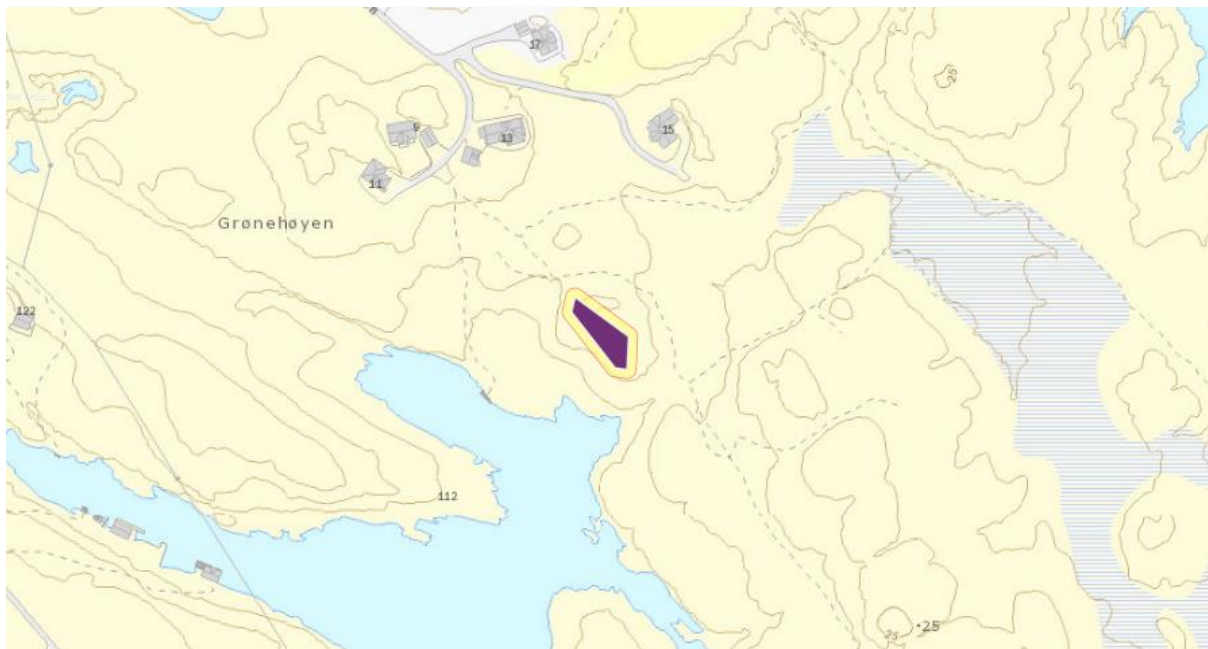
Lovgrunnlag: Kulturminnelova av 1978

Paragraf 4 (Automatisk freding)

Eldste vernedato: 20.05.1971

Områdefreding etter § 19: Nei

«Funnene er overflateplukk på noen vegetasjonsfrie områder på og ved en sauesti. Prøvestikk utenom var funntomme. Funnområdet er ca. 45 m langt langs stien NV-SØ og 5-10 m bredt. Ikke spor av kull på stedet, men flintmengden tyder på boplass.»²³ Funnet er gjort av Kristian Jansen den 20.05.1971.

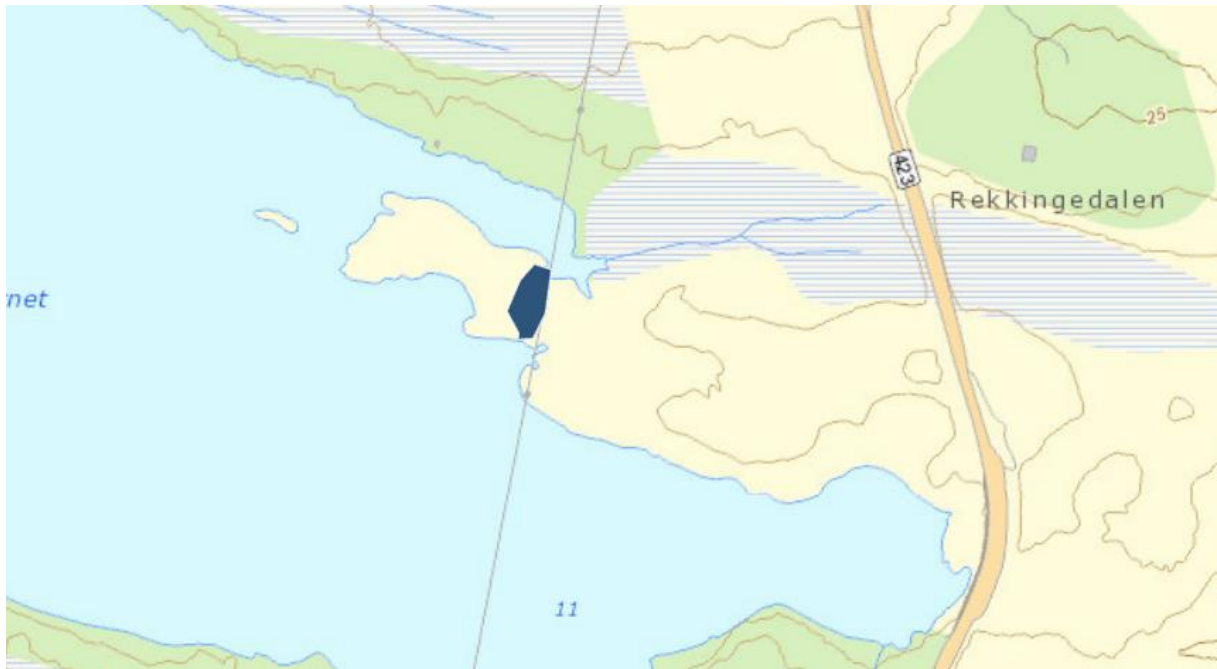

Lok. 1, Sildevågen er eit automatisk freda kulturminne og i utgangspunktet kan ein ikkje gjere inngripen her.

4.7. Stormark -Storavatnet

«Ei rad med eikestokkar som stod ned i jorda tvers over eit nes mot NA i Storavatnet. Dei stod 60-70 m frå pynten. Dei var kveste i eine enden og var firkanta. Samstundes vart det funne eit oksehorn med to

²³ <https://kulturminnesok.no/minne/?queryString=https://data.kulturminne.no/askeladden/lokalitet/97125>

Dette er eit funn av fysisk kulturminne gjort i 1965. Det vil vere interessant å gjere arkeologiske utgravingar for å finne ut meir om kva dette er. Det bør og gjerast nye vurderingar av fagfolk for å finne ut i kva stand funnstad og funna er i no.

4.8. Fagervollen /Gravfelt

Opphavleg funksjon: Gravminne

Høgaste vernetype: Automatisk freda

Datering: Jarnalder

Lovgrunnlag: Kulturminneloven av 1978, §4 (Automatisk freding)

Områdefreding etter § 19: Nei

Funn registrert av Per Fett 09.11.1965 (Bergen Museum)

Minnet består av tre gravhaugar (111942-1, 111942-2, 111942-3)

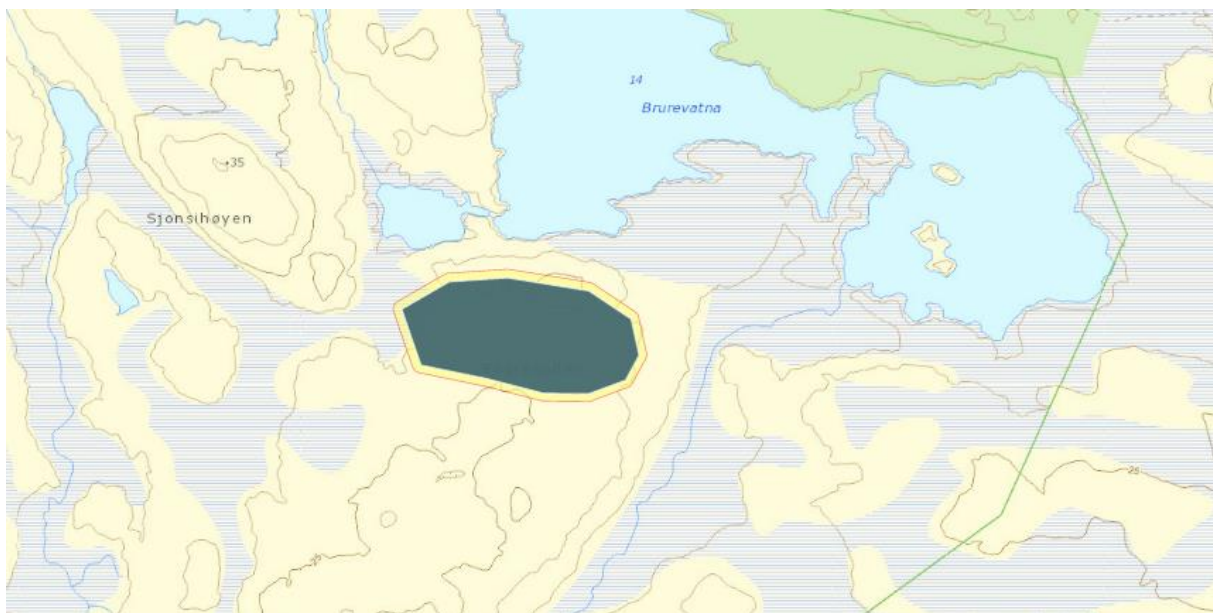
«Haugar. 3-4 stk. på Fagervollen 40-50 m S for sydspissen på Vestre Brurevatnet. På eit område 40 x 70 m ligg haugane. Dei synest vera laga av stein og dekt med torv. Oppå jorda er det mengdevis av rare firkanta tuer som minner om overgrodd torv (?).»²⁵

---

²⁴

<https://www.kulturminnesok.no/minne/?queryString=https%3A%2F%2Fdata.kulturminne.no%2Faskeladden%2Flokaltet%2F111941>

²⁵ <https://kulturminnesok.no/minne?queryString=https://data.kulturminne.no/askeladden/lokalitet/111942>

Fagervollen er eit automatisk freda kulturminne og i utgangspunktet kan ein ikkje gjere inngripen her. Funnet er registrert i 1965. Sidan det er lenge sidan er det ønskjeleg å få funnstaden vurdert på nytt av arkeologar for å sjå om det kan vere interessant å gjere ytterlegare undersøkingar. Det er og viktig å få avklare vernestatus i forhold til bruk av området til beiting.

4.9. Skipsvrak utanfor Fedje

Åtte av i alt 14 kulturminne som er registrert i Askeladden er skipsfunn. Fem av desse er automatisk freda, det vil seie at dei er eldre enn hundre år. Dette gjeld følgjande skip:

- Dampskipet Kvalen (1882), forliste 6. januar 1910 utanfor Rognsneset
- Motorskonnerten Dysart grunnstøtte på Rognsneset 16. desember 1917
- D/S Norway (1910) vart i 1917 torpedert og sank aust for Holmengrå.
- Lasteskipet Flekkefjord, forliste 20. september 1928 øst for Holmengrå
- Fiskedampskipet Ulfstein, forliste 9. desember 1932 vest for Holmengrå

Dei tre skipsfunna som ikkje er freda er Nordnes, som kolliderte (med «Finnmarken») og sank på Fedjefjorden 27. desember 1932, Fønix, som grunnstøtte og sank 9. februar 1939 like ved Hovden og U-864 som blei torpedert av ein britisk ubåt seks år seinare på same dag. I tillegg ligg det ein annan tysk ubåt (U-486) like utanfor kommunegrensa mot Øygarden. Den vart seinka 12. april 1945 av ein britisk torpedo i Fedjeosen. 48 mann ombord omkom.

Status: I utgangspunktet er det ikkje føremålstenleg å gjere undersøkingar av skipsvraka. Dei har ei historie å fortelja, men mykje finst nok dokumentert i skriftlege kjelder.

4.10 Kystlyngheia – ein viktig naturtype i kulturlandskapet

Etter Norsk rødliste for naturtyper (2011) er det tre trua naturtypar i kulturlandskapet. Dei tre naturtypane er kulturmarkseng, slåtteeng og kystlynghei.

Status:

Kystlyngheia, som er sterkt truga nasjonalt, er kanskje den mest dominerande naturtypen i Fedje kommune. Det er få stader på Fedje at kystlyngheia har vore skjøtta i nyare tid. Attgroing og spreining frå plantefelt er truleg dei største trugsmåla mot lyngheiane våre. Noko lynghei ligg og i byggjeområde på Fedje, men det aller meste ligg i såkalla «LNF»-område, som gir noko vern mot utbygging.

Liste over brukte kjelder:

Rådgjevande arkeologar v/Ørjan Engedal. (2016) Krigsminne i Fedje kommune- Kulturminne frå tysk okkupasjon 1940-45: Søre Vidnappen, Nordre Vidnappen, Langedalen, Hesthaugen, Litlemulen og Toskarhaugen

Rådgjevande arkeologar v/Ørjan Engedal. (2016) Kulturminne i Fedje kommune: Ei vurdering av kulturminne frå SEFRAK-registeret og Askeladden, tematisk ordna.

Skogseth, A. (1994) Fedje 1800-1940. Utviklinga i eit vestlandsk øysamfunn. Universitetet i Bergen

Skogseth, A. (1997) Fedje og folket: gards- og ættesoge for Fedje. Fedje kommune

Storhaug, K. (1995) Krigsår i kystbygder

Digitale kjelder:

- www.asketadden.ra.no
- www.hordaland.no
- www.kirkesok.no
- www.kulturminnesok.no
- www.miljostatus.no
- <https://lovdata.no>
- www.regjeringen.no

6. Handlingsdel

6.1. Prioritering av kulturminne på Fedje i planperioden 2019-2024

Her følger prioritering av dei ulike kulturminna i Fedje kommune, utarbeidd av arbeidsgruppa, etter mandat frå Fedje kommune.

«Arbeidsgruppen har drøftet aktuelle kulturminner, tilstand, omfang og kulturelle verdi, og gjort grundige avveiningar i forhold til prioritering av kulturminnene. Vi har fått råd fra Fedje historielag, gamle og yngre fedjinger og fagfolk, i arbeidet med prioriteringene, og har også lagt vårt arbeid frem for kommuneadministrasjonen i Fedje for at den endelige utredningen skal være så omforent som mulig. Vi ønsker altså at utredningen på den ene siden skal ha røtter i alminnelige folks oppfatning av hva som er viktig i Fedjes historie, og på den andre siden være i kontakt med fagfolks og politikeres vurderinger av hva som er verd å løfte frem av Fedjes rike og spennende historie. Vi vil at prioriteringene vi har kommet frem til både skal være til glede og nytte for fastboende og gjester på Fedje» (Arbeidsgruppa, Utredning og forslag til prioritering av kulturminner på Fedje 2017-2020, levert til Fedje kommune februar 2017, **vedlegg 3**).

Heile utredninga kan lesast i vedlegg 3. Her er det laga ein detaljert gjennomgang av korleis prioriteringane kan gjennomførast.

6.2. Prioritering av kulturminne på Fedje i tolv punkt:

1. Verne, ruste opp og gjere tilgjengeleg fiskebondebruk på Nord-Tangen
2. Bok om fiskebåtar på Fedje
3. Dokumentere kvinnehistoria med særleg vekt på fiskebondebruk
4. Dokumentere skulehistoria og merke historiske skulebygg
5. Restaurere og gjere tilgjengeleg deler av jarnbane og oppbevaringsbuer frå torvindustrien på Stormark
6. Markere kjende områdestadnamn
7. Systematisere bruk/vern av kystlyngheia i samarbeid med grunneigarar og saueeigarar og registrera kystlyngheimiljø
8. Dokumentere og registrere lostenesta med vekt på historie og kulturmiljø
9. Hellisøy + Hellisøy fyr
10. Fagervollen
11. Handel, næring og post
12. Krigsminne frå andre verdskrig

Punkt 1 – 8 bør prioriterast i fyrste femårsperiode frå 2019-2024 . Dei 4 siste punkta saman med dei punkta som ikkje er avslutta i fyrste periode, bør prioriterast i neste fireårsperiode.

Punkt 1 og 5 er kulturminne som treng fysisk opprusting. De må og leggjast betre til rette for publikum. Dette vil føre til betydelege kostnader. Som kulturminne/kulturmiljø er begge typiske for Fedje som kystsamfunn. Det er føresett at begge prioriterast, greiast ut, rustast opp og vert halde ved like både for å vernast for ettertida og for å at dei kan verte tilgjengelege for publikum.

Punkt 1: Dei fem bygningane på fiskebondebruket på Nord-Tangen er relativt godt verna, men treng ytterlegare opprusting og vedlikehald. Det er ønskeleg at fiskebondebruket vert gjort tilgjengeleg for publikum i samarbeid med eigarar. Den sentrale grunngevinga for å foreslå eit fiskebondebruk som prioritet er at denne måten å leve på har vore livsgrunnlaget for det Fedje vi har i dag, og har prega fedjingars sjølvforståing i generasjonar heilt opp til sær nær fortid. Fedje sin topografi, biologi og busetnad er karakterisert av den måten å leve på som fiske- og småbruksdrift representerte. Fiskebondebruket er difor ein sær viktig identitets- og kulturmarkør for Fedje, og kan sjåast igjen direkte og indirekte i fordeling og bruk av innmark, utmark, naust og landingsplassar, stadnamn, organisasjonsliv, skuleverksemd, handel og næring opp til i dag.

Punkt 5: Når det gjeld torvindustrien er så langt ikkje noko gjort for å verna dette kulturminnet som representerer ein unik industri på Fedje i historisk samanheng. Plangruppa foreslår restaurering og markering av delar av jarnbana som frakta torva frå markene inne på øya. Også delar av dei strukturane eller markering av der bua på kaia på Stormark låg bør bli prioritert. Den industrielle torvuttakinga og drifta av jarnbana er ei eiga verksemd, men ho er òg knytt saman med fleire delar av Fedje si historie, både fordi ho sysselsette folk frå Fedje på ulike måtar og fordi ho var heilt eineståande i området. Torvuttaking som industri ein viktig kulturmarkør for Fedje. Men torvuttaking var òg ein naudsynt del av drifta av fiskarbondenbruket og eit arbeid som kanskje i særleg grad involverte kvinner og barn, og har difor òg med identitet å gjera, særleg for den eldre delen av folkesetnaden.

Punkt 2: Ei bok om fiskebåtar registrert på Fedje er i gang i regi av Fedje historielag, og treng økonomisk støtte for bli realisert. Arbeidet med boka bør realiserast fordi det i dag berre er ein større fangstbåt igjen på Fedje, medan det tidlegare var ei mengd båtar på Fedje, drive av familiar og gjennom samarbeid mellom familiar. Bokprosjektet involverer mange personar på heile Fedje som har eller har hatt tilknytning til Fedjebåtane (har vore fiskarar og/eller båteigarar). Føremålet er å samle bilete, teknisk informasjon, historie og konkrete hendingar knytt til dei enkelte båtane. Arbeidet har allereie vakt stor interesse. Historielaget planlegg å søkje Fedje kommune om stønad til innsamlings- og kartleggingsarbeidet. I 2018 vil laget søkje Hordaland fylkeskommune om stønad til utgifter til trykking og publisering.

Punkt 3, 4 og 8 er kostnadslette prioriteringar som har til føremål å dokumentere, registrere og verdivurdere kulturminne (kvinnehistorie, skulehistorie og loshistorie), gjennom intervju med aktuelle personar, ved systematisering av dokument, og registrering av gjenstandar, bygningar osv. Medan kvinnehistoria i denne utgreiingar er særleg knytt til fiskebondebruket og oppgåvene til kvinnene med heim, barn, husdyr, småbruk og andre samfunnsoppgåver, er det naturleg at ein dokumentasjon av skulehistoria og loshistoria munnar ut i konkrete tiltak som til dømes å merke hus/bygningar/stadar der det har vore halde skule på Fedje. Her kan samarbeid med Fedje skule og andre aktuelle aktørar vere interessant. Arbeidet med loshistoria kan til dømes konkretiserast i eit samarbeid med Lostenesta/Trafikkstasjonen på Fedje. Ein kan til dømes markere loshistoria i tekst, bilete og digitale historier i lostjenestelokaler. Ein kan òg markera historia til losbåtane til dømes utanfor 'Bukser og Berging' sine lokalar, eller med det nye losbåthuset.

Her kan kommunen leggje til rette for «workshops» og kurs der folk og grupper kan lære å registrere og intervju. Fedje historielag og delar av arbeidsgruppa har sagt seg villige til å hjelpe kommunen i dette arbeidet. Det hastar med å komme i gang med intervju og registrering fordi dette arbeidet tek tid, og viktig informasjon kan gå tapt.

Punkt 6: Dette punktet er allereie ferdigstilt av Fedje skule.

Punkt 7: bruk og vern av kystlyngheia på Fedje må vere eit samarbeid mellom kommunen og saueeigarar/grunneigarar om beita og vedlikehald av aktuelle lyngheiområder.

Punkt 9: Bygningane på Hellisøy leigast i dag ut og dette er eit samarbeid mellom kommunen og einskildpersonar som har det daglege ansvar. Fyret er eigd og vert halde ved like av Kystverket. Det som er utfordringa i tilhøve til Hellisøy og fyret er tilkomst for leigetakarar og andre dei som vitjer fyret.

Punkt 10 Det vil vere interessant å greie ut om det er tale om gravrøysar eller ikkje på Fagervollen. Ifølgje Hordaland fylkeskommune er det ikkje ordningar for å søke om stønad til utgravingar av denne typen. I tillegg peikar dei på at er det ein omfattande prosess å få vurdert eit utgravingsprosjekt. Dette spørsmålet bør undersøkjast nøyare med tanke på til dømes om ei gruppe arkeologistudentar frå UiB eller andre universitet er interessert i å undersøkje haugane. Det er lite truleg at ein kan få gjort noko substansielt med Fagervollen i første femårsperiode.

Punkt 11: Handel, næring og posten har, i likskap med punkt 1 og 5, kvalitetar som er typiske for Fedje og som bør arbeidast med i neste femårsperiode. I perioden kan ein inngå i eit samarbeid med Fabrikk no.8 (tidlegare Bjelland) om å få bruka staden meir aktivt som kulturmarkør for Fedje. Dette kan ein gjere ved å ha utstilling av bilete, gjenstandar og informasjon i lokalane. Anten ved spesielle høve som Fiskefestivalen og Kystsogeveka, eller på meir permanent basis. Fedje har mange små føretak, historiske og nyare, som bør dokumenterast, og kunnskapen om dei bør systemiserast. Dette kan ein gjere til dømes ved å laga ei illustrert bok, film, og/eller ved markering av fysisk stad for verksemda og historia. Dei tidlegare butikkane på Fedje kan til dømes (som nemnt under punkt 6) identifiserast ved informasjonsskilt på bygningane der butikken har vore, dokumentasjon av handelsverksemda ved hjelp av gjenstandar, regnskapsbøker, bilete, intervju etc. Kafear og spiseplassar kan på same måte markerast, bli dokumenterte og sett i samanheng med Fedje si historie. Postverksemda på Fedje har på same måte unike kvalitetar som bør dokumenterast og gjerast tilgjengeleg. Òg eldre økonomisk historie når det gjeld korleis Fedje gjekk frå å bli eigd av einskildpersonar / føretak til å bli eigd av innbyggjarane.

Punkt 12: Krigshistoria og kulturminna knytt til andre verdskrig er dokumentert og registrert. Om det er mogleg å gjere området meir tilgjengeleg for besøkande kan takast opp med grunneigarar.

Punkt 9 – 12 vil ikkje handsamast i det vidare arbeidet sidan dei ikkje høyrer inn under dei kulturminna vi foreslår å prioritera den første femårsperioden (2019 – 2024).

6.3. Handlingsplan for perioden 2019-2024

Grunna ny tidsperiode for kulturminneplanen er progresjon endra frå det originale forslaget frå arbeidsgruppa. Handlingsplanen skal behandlast av politkarane kvart år. Kostnadar og budsjettering for utføring av punkt i handlingsplanen må behandlast politisk. Prioriteringar i handlingsplanen kan bli endra undervegs i planperioden. Eventuell ekstern finansiering vil og påverke progresjon.

KVA?	Kulturmiljø/ kulturlandskap	Materielle kulturminne	Immaterielle kulturminne	Kvifor?	Korleis?	Kven?
0.Lage eit lesarvennleg hefte til innbyggjare med oversikt over kulturminner				Ein god måte å nytta fondmidlar til glede for innbyggjare	Me kan nytta fondmidlar til dette	Same konsulent som ferdigstillar kulturminneplan.
1.Bevare, ruste opp og gjere tilgjengeleg fiskebondebruk på Nord-Tangen	Nord-Tangen Naust, smie, uthus, løe Mark, strand	a. Bygningar, gjenstandar, reiskapar b. Bilete	Informasjon/ forteljingar/ beskrivingar/ minne tatt opp i intervju og digitalisert	Det einaste intakte fiskarbondemiljøet på Fedje	Bevare et kulturmiljø med reiskap som utandørs museum tilpassa eigar sine ønske Registrere og systematisere foto / bilete / munnlege skiog opplevingar Digital «mobilapp» på ferjekaien	Kommunen v/rådmann I samband med Fylkeskommune/ Kvalifiserte handverkarar i samband med eigarar
2.Bok om fiskebåtar på Fedje		Fiske- og fangstreiskap	Info om H - AM og H – FE registrerte Fedje-båtar	Sikre kunnskap	Samle, registrere og dokumentere båtane i bokform Foto / Bilete	Fedje historielag/ Kåre Paulsen Arbeidet er i gang
3.Dokumentere kvinnehistoria med særleg vekt på fiskebondebruk		Registrering av dokument, bilete, ting, stader	Informasjon / forteljingar/ beskrivingar/ minner tatt opp i intervju og digitalisert	Sikre kunnskap	Registrere, fotograferer materielle kulturminner Intervjue	Handlingsplan-gruppa i samband med historielaget og kommunen arrangerer workshops v/ Tone Sævi
4.Dokumentere skulehistoria og merke historiske skolebygg	Bygningar som har husa skule	Registrering av dokument, bilete, ting, stader	Informasjon / forteljingar/ beskrivingar/ minner tatt opp i intervju og digitalisert	Sikre kunnskap	Registrere, fotograferer materielle kulturminne Intervjue Markere skolehus med skilt	Handlingsplan-gruppa i samarbeid med historielaget og kommunen arrangerer workshops v/ Einar Thomassen
5.Restaurere og gjere tilgjengeleg deler av jarnbane og lagerbuer frå torvindustrien på Stormark	Jarnbane-traseen / Banevegen Torvtakingso mråde + buer og brygge til opp-bevaring og skiping av torv	Jernbanen Vogner, sviller, reiskap etc. Buer, brygge, hamn	Forteljingar/ beskrivingar/ opplevingar knytt til torvtaking Filmatisere?	ID-markør Ein av de første jarnbanane i distriktet	a. Foto / Bilete b. Intervju c. Restaurere / markere traseen d. Restaurere/ markere buene på kaien	Kommunen Ansvarlig: rådmann Historielaget Ansvarlig: leder Ressurspersonar på området er tilgjengelege
6.Markere kjente områdestadnamn	Hamn / sentrum	Fleire skilt samla som viser veg etc.				Nedsatt gruppe v/ Saskia Trägner. Arbeidet fullført 2017
7.Systematisere bruk/vern av kystlyngheia i samarbeid med grunneigarar og saueigarar og registrere kystlyngheimiljø	Kystlyngheio mråder	Steingardar, vardar		Ivareta og utvikle lyngheia	a. Registrere aktuelle områder b. Overeinskomst med grunneigarar c. Regelmessig brenning og husdyrbeiting	Kommunen i samarbeid med grunneigarar og villsaueigarar Arbeidet er i gang
8.Dokumentere og registrere lostenesta	Losbåtar, Losstasjon,	Trafikkstasjon, Inventar,	Intervju med tidlegare og	ID-markør Ei særleg teneste	a. Registrere og fotograferer.	Nedsett gruppe v/ Erling Walderhaug

med vekt på historie og		reiskap, Materiell	nåverande loser og losbåtførarar Bilete, dokumenter	for Fedje	b. Skilte og gjere tilgjengeleg c. Samarbeide med lostenesta om markering / utstilling d. Invitere til kunstnarisk markering	

Vedlegg:

1. Rådgjevande arkeologar v/Ørjan Engedal (2016): «Krigsminne i Fedje kommune- Kulturminne frå tysk okkupasjon 1940-45:Søre Vidnappen, Nordre Vidnappen, Langedalen, Hesthaugen, Litlemulen og Toskarhaugen.»
2. Rådgjevande arkeologar v/Ørjan Engedal (2016): «Kulturminne i Fedje kommune: Ei vurdering av kulturminne frå SEFRAK-registeret og Askeladden, tematisk ordna.»
3. Arbeidsgruppa, «Utredning og forslag til prioritering av kulturminner på Fedje 2017- 2020», levert til Fedje kommune februar 2017